Qabul qilindi: 19-oktabr 2026-yil • Ma’qullandi: 26-oktabr 2026-yil • Nashr qilindi: 04-noyabr 2026-yil

INSON KAPITALINING BARQAROR YASHASH SHAROITLARINI YARATISHDAGI IJTIMOIY-FALSAFIY VAZIFALARI СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЕ ЗАДАЧИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В СОЗДАНИИ УСТОЙЧИВЫХ УСЛОВИЙ ЖИЗНИ THE SOCIO-PHILOSOPHICAL ROLES OF HUMAN CAPITAL IN CREATING SUSTAINABLE LIVING CONDITIONS

A’zamova Zarnigor Farxodjon qizi

Farg‘ona davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

Orcid: 0009-0006-7218-6125

Annotatsiya. Barqaror yashash sharoitlari inson kapitalining faqat yangi mahsulot yaratish emas, saqlash, moslashish va avlodlararo uzatish vazifalari orqali tahlil qilinadi. Nazariy qiyoslashda texnik samaradorlik, hayotiy xavfsizlik va kelajak imkoniyatlari farqlanadi. Tabiiy shartlarni bilim bilan cheksiz almashtirish farazi tanqidiy ko‘rib chiqiladi. Ta’mirlash, vaqt ufqi va yuk taqsimotiga doir mezonlar taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: barqarorlik; inson kapitali; moslashish; saqlash; avlodlararo mas’uliyat; ta’mirlash; farovonlik

Аннотация. Устойчивые условия жизни изучаются через развитие, сохранение и передачу потенциала между поколениями. Различаются техническая эффективность, безопасность и будущие возможности. Оспаривается безусловная замена природных условий знаниями. Предложены критерии ремонта, временного горизонта и распределения нагрузки.

Ключевые слова: устойчивость; человеческий капитал; адаптация; сохранение; межпоколенческая ответственность; ремонт; благополучие

Abstract. Sustainable living conditions are examined through creation, maintenance, adaptation and intergenerational transmission of human potential. Technical efficiency, everyday security and future opportunities are distinguished. The analysis questions

unrestricted substitution of knowledge for environmental conditions. Proposed criteria address repair, time horizons and burden distribution.

Keywords: sustainability; human capital; adaptation; maintenance; intergenerational responsibility; repair; well-being

KIRISH

Inson kapitalining ijtimoiy vazifasi ko‘pincha yangilik yaratish va unumdorlikni oshirish bilan ifodalanadi. Barqaror yashash sharoitlarini tahlil qilish esa yana bir savolni ochadi: insonning bilimi mavjud hayotni uzluksiz davom ettirish, zararni oldini olish va kelajak imkoniyatlarini saqlashga qanday xizmat qiladi? Yangi mahsulot yaratish ko‘rinadigan natija bo‘lsa, nosozlik yuz bermasligi yoki tajribaning yo‘qolmasligi kamroq ko‘zga tashlanishi mumkin. Shunga qaramay, ularning ijtimoiy ma’nosi alohida baholanishi kerak.

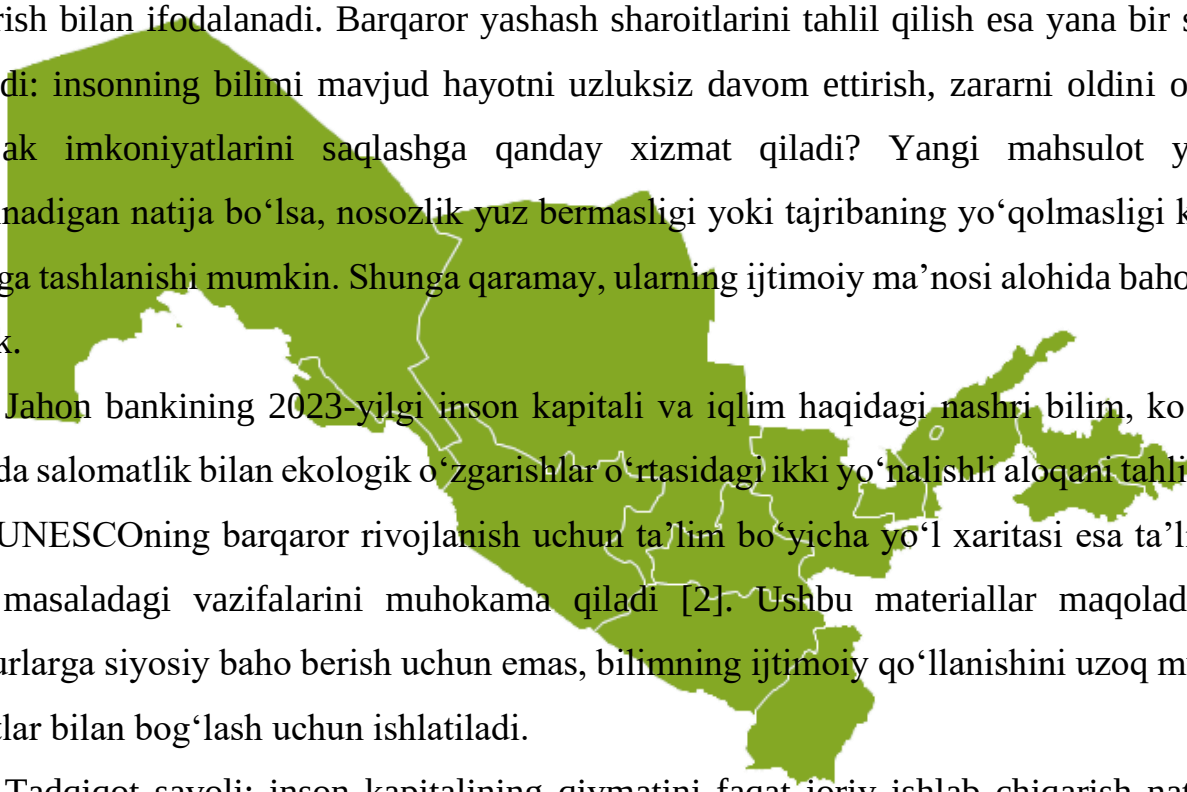

Jahon bankining 2023-yilgi inson kapitali va iqlim haqidagi nashri bilim, ko‘nikma hamda salomatlik bilan ekologik o‘zgarishlar o‘rtasidagi ikki yo‘nalishli aloqani tahlil qiladi [1]. UNESCOning barqaror rivojlanish uchun ta’lim bo‘yicha yo‘l xaritasi esa ta’limning shu masaladagi vazifalarini muhokama qiladi [2]. Ushbu materiallar maqolada aniq dasturlarga siyosiy baho berish uchun emas, bilimning ijtimoiy qo‘llanishini uzoq muddatli shartlar bilan bog‘lash uchun ishlatiladi.

Tadqiqot savoli: inson kapitalining qiymatini faqat joriy ishlab chiqarish natijasida ko‘rish nimalarni e’tibordan chetda qoldiradi? Mualliflik tezisi salohiyatning yaratish, saqlash, moslashish, uzatish va o‘zini cheklash vazifalarini ajratadi. Oxirgi vazifa har qanday texnik imkoniyatni qo‘llash zarur emasligini anglashdir. Bu vazifalar universal ustuvorlik tartibiga keltirilmaydi; ularning nisbati real ehtiyoj va oqibatlar bilan asoslanishi kerak.

MATERIALLAR VA METODLAR

Ishning manbalari inson kapitali, barqaror rivojlanish ta’limi, ko‘p o‘lchovli farovonlik va hamkorlik masalalarini yorituvchi rasmiy nashrlar hamda nazariy asarlardan iborat. Jahon bankining 2023-yilgi hisobotidan uning kirish va konseptual qismlari ishlatildi;

undagi ayrim mamlakat misollari mahalliy natija sifatida ko‘chirilmadi. OECDning 2024-yilgi farovonlik doirasi joriy holat va kelajak resurslarini farqlash uchun qo‘llandi [3].

Aksiologik qiyoslash orqali “yangilik”, “uzoq foydalanish”, “ta’mirlash” va “qaytarilmaydigan yo‘qotish” tushunchalari ajratildi. Fikriy misollar bir xil texnik natijaning turli vaqt ufqi va turli guruhlar uchun boshqa ma’noga ega bo‘lishini ko‘rsatdi. Hech qanday ekologik monitoring yoki iqtisodiy samaradorlik hisobi o‘tkazilmadi. Natija baholash savollari majmuasi bo‘lib, tasdiqlangan loyiha auditi emas.

NATIJALAR

Yaratish va saqlash o‘rtasidagi aksiologik farq. Yaratish yangi imkoniyatni ochadi, saqlash esa mavjud imkoniyatning uzilmasligini ta’minlashga yo‘naltiriladi. Bu farq muhim, chunki ikki faoliyat natijasi turlicha ko‘rinadi. Yangi qurilma ko‘rsatilishi mumkin; muntazam xizmat tufayli to‘xtamagan tizimning natijasi esa “hech narsa bo‘lmadi” shaklida namoyon bo‘ladi. Uni natijasizlik deb olish oldi olingan zarar va saqlangan foydalanish imkonini hisobga olmaslikdir. Shuning uchun ko‘rinadigan mahsulot soni salohiyatning barcha ijtimoiy vazifalarini qamrab olmaydi.

Fikriy vaziyatda bir mutaxassis yangi uskuna yaratadi, boshqasi mavjud tarmoqni ta’mirlab, uning ishlashini davom ettiradi. Maqola ulardan birini oldindan qimmatliroq deb tanlamaydi. Baholash uchun muammoga moslik, xizmatning davomiyligi, foydalanuvchilar imkoniyati va resurs xarajati kerak. Aynan shu savollar “yangilik”ni o‘z-o‘zidan yetarli mezon deb olishni cheklaydi. Texnik murakkablik bilan hayotiy zaruriyat bir xil o‘lchov emas: oddiy ko‘nikma ham muayyan sharoitda muhim hayotiy uzilishni bartaraf etishi mumkin.

Moslashuv va mas’uliyatning chegarasi. Insonning o‘zgargan sharoitga moslasha olishi salohiyatning bir ko‘rinishidir. Biroq har bir zarar yoki imkoniyat yo‘qolishini shaxs yetarlicha moslashmaganiga yuklash mumkin emas. Moslashish uchun axborot, vaqt, salomatlik va muqobil faoliyat shartlari kerak. Ushbu shartlar mavjud bo‘lmagan vaziyatda “yangi ko‘nikma o‘rgan” degan talab mas’uliyatni odamning nazoratidan tashqaridagi omillarga ham yoyishi mumkin. Maqola moslashuvni zarur jarayon sifatida tahlil qiladi,

lekin uni tashkiliy javobgarlik o‘rniga qo‘ymaydi.

I. Robeyns muhokamasidagi resurs va imkoniyat savollarini farqlash shu chegarani ochishga yordam beradi [4]. Mualliflik talqinida moslashuvning bahosi shaxsning yangi vazifani bajarishidan tashqari, qaysi oldingi imkoniyatni yo‘qotgani bilan ham bog‘lanadi. Masalan, yangi kasbga o‘tish daromadni saqlashi mumkin, ammo ta’lim uchun ketgan vaqt boshqa majburiyatlarni qayta taqsimlashni talab etadi. Bu ehtimol haqida gapirish o‘zgarishga qarshi chiqish emas, uning turli yuklarini tushuntirishdir.

Bilim tabiiy shartlarning mutlaq o‘rnini bosmaydi. Texnologik bilim ayrim resurslardan samaraliroq foydalanish imkonini ochishi mumkin. Bundan barcha tabiiy va ijtimoiy yo‘qotish kelajak texnologiyasi bilan qoplanadi, degan xulosa kelib chiqmaydi. Bunday xulosa hali mavjud bo‘lmagan vositaning imkoniyatini dalil o‘rniga qo‘yadi. Maqolada ehtiyotkorlikning falsafiy mazmuni harakatni butunlay to‘xtatish emas, yo‘qotishning qaytariluvchanligi va bilimning noaniqligini qaror asosida ko‘rsatishdan iborat.

Jahon bankining iqlim va inson kapitali haqidagi nashrida o‘zgarishlarning turli hayot bosqichlariga taalluqli oqibatlari ajratiladi [1]. Shu kontekst asosida maqola vaqt ufqini bitta joriy natijaga qisqartirmaslikni taklif qiladi. Bugungi yutuq ertangi foydalanish shartini yomonlashtirsa, uni izohsiz “umumiy farovonlik o‘sishi” deb atash yetarli emas. Qaysi guruh va avlod foyda yoki yukni olishi ochiq ko‘rsatilishi kerak; foyda bilan zarar bir-biridan uzoq joylashgani ularning bog‘liqligini bekor qilmaydi.

1-jadval. Barqaror yashash sharoitlari uchun salohiyatni tahlil qilish

Vazifa	Bilimning amaliy roli	Aksiologik savol	Tekshiriladigan chegara
Yaratish	Yangi yechim ishlab chiqish	Yangi mahsulot qaysi ehtiyojga javob?	Yangilikning o‘zi foyda emas
Saqlash	Ta’mirlash va xizmatni davom ettirish	Kimning kundalik hayoti uzilmaydi?	Oldi olingan zarar ham ko‘riladi
Moslashish	O‘zgargan sharoitda hukm chiqarish	Moslashish yuki kimga tushadi?	Shaxsga barcha mas’uliyat yuklanmaydi
Uzatuv	Tajriba va layoqatni o‘rgatish	Kelajak avlod nimani davom ettira oladi?	Natija hozirgi davr bilan cheklanmaydi
Cheklash	Xavfli yo‘lni rad etish	Qaysi yo‘qotish qaytarilmaydi?	Yuqori daromad har qanday zararni qoplamaydi

Avlodlararo uzatishning mazmuni. Ko‘nikmaning avlodga o‘tishi faqat tayyor qoidani yodlatish bilan yakunlanmaydi. Tajribaning qaysi sharoitda ishlaganini tushuntirish uni o‘zgargan vaziyatda qayta qo‘llash imkonini beradi. Shu ma’noda texnik merosni saqlash bilan tanqidiy qayta o‘rganish birga ko‘riladi. Avvalgi usulni butunlay tashlash ham, uni tekshirmay takrorlash ham yangi vaziyatdagi hukm masalasini chetlab o‘tadi. Inson kapitalining davomiyligi tajribaning shunchaki nusxalanishida emas, undan mustaqil foydalanish imkonining saqlanishida namoyon bo‘ladi.

Deweyning tajriba va o‘rganish aloqasiga doir tahlili mazkur farqni tushuntirish uchun asos bo‘ladi [5]. Maqoladagi mualliflik taklifi avlodlararo uzatishni uch savol bilan tekshirishdir: nima bajarildi, nega shunday bajarildi va qaysi holatda boshqacha bajarish kerak? Uchinchi savol merosga sodiqlikni rad etmaydi. U merosni tirik faoliyatga aylantiradigan hukm maydonini ochadi va saqlash vazifasini faqat buyumni asrash bilan cheklab qo‘ymaydi.

Davomiy foydalanish va bilimning vaqt bo‘yicha mas’uliyati. Yangi texnik yechim yaratish bilan undan uzoq muddat foydalanish sharoitini saqlash ikki xil bilimni talab qilishi mumkin. Birinchi faoliyat yangi imkoniyatni ochadi; ikkinchisi nosozlikni anglash, moslashtirish, tushuntirish va keyingi foydalanuvchiga topshirishni o‘z ichiga oladi. Mazkur farq yangilikni qadrsizlantirmaydi. U bir martalik mahsulot bilan davom etadigan hayot sharoiti o‘rtasidagi bog‘lanishni aniqlashtiradi. Inson kapitalining barqarorlikka hissasi shu ikki faoliyatning o‘zaro mosligida izlanadi.

Shartli loyiha murakkab qurilmani taqdim etsin, lekin uni keyinchalik ta’mirlash yoki ishlatishni tushuntirish uchun mahalliy bilim qolmasin. Dastlabki ishlash natijasi qurilmaning uzoq muddatli ijtimoiy foydasini hali isbotlamaydi. Aksincha, sodda yechim ham faqat soddaligi uchun barqaror, deb bo‘lmaydi. Tahlil foydalanish muddati, xizmat ko‘rsatish, resurs talabi va bilimni uzatish imkonini birgalikda o‘rganishi kerak. Bu misol texnologiyalar reytingi emas, baholashning vaqt chegarasiga oid fikriy sinovdir.

Kelajak manfaatlarini hisobga olishda hozir yashayotgan odamlarning ehtiyojlari chetga chiqarilmasligi lozim, degan normativ muammo ham paydo bo‘ladi. Uzoq muddatli

maqsad hozirgi yukni kim ko‘tarishini noaniq qoldirsa, avlodlararo mas’uliyat shiori guruhlararo farqni yashirishi mumkin. Shu sababli maqolada vaqtlar o‘rtasidagi taqsimot bilan ayni davrdagi odamlar o‘rtasidagi taqsimot alohida ko‘riladi. Kelajak foydasi haqidagi taxmin hozirgi xarajat va zarar haqidagi dalilning o‘rnini bosmaydi; ikkalasi turli aniqlik darajasida taqdim etiladi.

Saqlashning o‘zi ham o‘zgarmaslikka teng emas. Eskirgan usulni takrorlash bilan mahoratning asosiy mantiqini yangi vaziyatga moslashtirish farqli amallardir. Foydali texnik tajriba nimani saqlash va nimani almashtirish kerakligi haqidagi hukmni talab qiladi. Shu ma’noda barqarorlik o‘zgarishni bekor qilish emas, o‘zgarish oqibatlarini tushunish va keyingi qaror uchun imkoniyat qoldirish sifatida konseptuallashtiriladi. Bu talqin uchun tayyor universal ko‘rsatkich taklif qilinmaydi; u vazifaga xos mezonlarni tuzishga yo‘naltirilgan.

MUHOKAMA

Barqarorlikni keng talqin qilishga e’tiroz uning barcha foydali faoliyatni qamrab oladigan mavhum atamaga aylanishidir. Bu e’tirozni hisobga olib, maqola har bir vaziyatda aniq davom ettiriladigan imkoniyatni nomlashni talab qiladi. “Barqaror loyiha” deyish o‘rniga qaysi xizmat, kim uchun va qaysi vaqt davomida uzilmasligi kutilayotgani ko‘rsatiladi. Shundan keyingina saqlash va yangilash nisbati muhokama qilinadi. Aniq predmet yo‘q bo‘lsa, mezonlarning ko‘pligi tahlilni chuqurlashtirmaydi.

Ikkinchi e’tiroz kelajak manfaatlari hozirgi ehtiyojlarni doim chetga surishi mumkinligidir. Maqola kelajakni hozirgi shaxslar ustidan cheklanmagan da’voga aylantirmaydi. Hozirgi ehtiyoj, keyingi imkoniyat va yukni taqsimlash alohida ko‘riladi. E. Ostromning turli hamkorlik shakllari haqidagi tahlili bunday muammolarni yagona tashkiliy yo‘l bilan yechish farazini cheklaydi [6]. Biroq uning mavjudligidan aynan qaysi amaliy tartib tanlanishi haqida avtomatik xulosa chiqarilmaydi.

Empirik tekshiruvda ishlagan vaqt, ta’mir tarixlari, foydalanuvchi tajribasi, o‘rganilgan ko‘nikma va resurs sarfi birga kuzatilishi mumkin. Faqat mahsulot ishlab chiqarilganini qayd etish uning uzoq foydalanilganini bildirmaydi. Kelajak natijasi haqida esa taxmin

shartlari ochiq berilishi kerak. Ushbu maqolada prognoz raqamlari yo‘q; takliflar qaysi ma’lumot kelajakda yig‘ilishini aniqlashtiradi. Shu tariqa falsafiy mezon empirik dalilning o‘rnini emas, uning savolini belgilaydi.

Noaniqlikni tan olish hech qanday harakat qilmaslik haqidagi xulosa emas. Foyda yoki zarar to‘liq ma’lum bo‘lmagan vaziyatda kichik sinov, natijani kuzatish va xatoni tuzatish imkoniyati haqida savol qo‘yish mumkin. Biroq “keyin tuzatamiz” degan asos ham barcha qaror uchun yetarli emas: ayrim yo‘qotishlar tiklanadigan, boshqalari esa tiklanishi noma’lum bo‘lishi mumkin. Falsafiy baholash aynan qaytarilish imkonini va kimning tajribasi orqali o‘rganilayotganini aniqlashtiradi.

Maqolaning chegarasi ekologik loyiha samaradorligini o‘lchamaganidadir. Taklif etilgan mezonlar muayyan yechimning resurs tejamkorligini yoki hayot sifatiga sababiy ta’sirini tasdiqlamaydi. Keyingi ishda texnik ma’lumot, foydalanish tajribasi va vaqt bo‘yicha xarajatlar alohida yig‘ilishi kerak. Qaysi ma’lumot kuzatilgan, qaysisi hisoblangan va qaysisi kelajak haqidagi shartli ssenariy ekanini ajratish ilmiy mas’uliyatning tarkibiy talabi hisoblanadi.

XULOSA

Inson kapitalining barqaror yashash sharoitlariga hissasi yangi mahsulot va joriy daromad bilan cheklanmaydi. Saqlash, moslashish, avlodlararo uzatish va xavfli imkoniyatni cheklash ham bilimning ijtimoiy vazifalaridir. Ularni ajratish ko‘rinmas xizmat hamda uzoq muddatli oqibatni tahlilga kiritadi.

Maqola barqarorlikni bir xil texnologiya yoki tayyor tashkiliy yechim bilan bog‘lamaydi. Baholashning markaziga davom ettiriladigan hayotiy imkoniyat, vaqt ufqi, qaytariluvchanlik va yuk taqsimoti qo‘yiladi. Mazkur nazariy mezonlar konkret loyiha ma’lumotlari bilan to‘ldirilmaguncha uning samaradorligi haqida yakuniy hukm chiqarish uchun yetarli emas.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. World Bank. How to Protect, Build, and Use Human Capital to Address Climate Change. Policy Note. August 2023. Washington, DC: World Bank, 2023.

2. UNESCO. Education for Sustainable Development: A Roadmap. Paris: UNESCO, 2020.

3. OECD. How’s Life? 2024: Well-being and Resilience in Times of Crisis. Paris: OECD Publishing, 2024. DOI: 10.1787/90ba854a-en.

4. Robeyns I. Wellbeing, Freedom and Social Justice: The Capability Approach Re-Examined. Cambridge: Open Book Publishers, 2017. DOI: 10.11647/OBP.0130.

5. Dewey J. Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education. New York: Macmillan, 1916. Project Gutenberg, eBook No. 852.

6. Ostrom E. Beyond Markets and States: Polycentric Governance of Complex Economic Systems // American Economic Review. 2010. Vol. 100, No.

7. P. 641–672. DOI: 10.1257/aer.100.3.641.

